

ÇEVRE VE AHLAK

SEMPOZYUM BİLDİRİ METİNLERİ

GAZİANTEP, 2014

İSRAF, TÜKETİM ÇILGINLIĞI VE ÇEVRE KİRLİLİĞİ

*Hüsamettin ERDEM**

Giriş

İlk zamanlar her şey kendi tabii hali ve temizliği üzereyken, insanların üretmeye başlaması, istek ve ihtiyaçlarının hızla artması, bunları karşılamak için girişilen üretim ve inşa faaliyetleri zamanla çevrenin bozulmasına, tahrip edilmesine ve kirletilmesine sebep olmuştur. Bunlara ilave olarak yangınlar, harpler, bitki ve hayvanlara karşı girişilen her türlü katliamlarla bu tahribat ve kirletme gittikçe artmıştır. Sanayi inkılabıyla daha da hızlanarak günümüzdeki dayanılmaz ve derhal çözüm bulunması gereken bir sorun haline gelmiştir. Senelerdir aşırı üretim yapma ve rekabet hırsı ile yanıp tutuşanların fabrikalarının duman ve zehirli gazları atmosferi kirletmiştir; sanayi atıkları şüursuzca doğaya, denizlere, ırmaklara atılmıştır; ormanlar yok edilmiş, tarımsal ilaçlarla sular, bitkiler, hava ve hayvanlar zehirlenmiştir; her gün bitki ve hayvan türlerinden bir kaç daha ortadan kaldırılmış ve kalkmaya da devam etmektedir; dünyanın biyolojik, fiziki ve kimyasal yapısı bozulmuş, canlıların ekolojik dengesi ciddi bir tehdit altına girmiştir. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi dünyanın ısınması, ozon tabakasının incilmesi ve delinmesi, asit yağmurları, toprak erozyonu vb gibi sorunlar da çözüm bekleyen ve insanlığı kara kara düşündüren temel çevre kirliliği sorunlarından bazılarıdır.

Bütün bu sorunların kaynağında ne vardır? Bunları kim ortaya çıkarmaktadır ve neden kaynaklanmaktadır? Hiç şüphesiz ki bu sorunların

* Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, husameddinerdem@hotmail.com.

kaynağında insan vardır. İnsan kendi eliyle ve eylemleriyle hem karada, hem denizde, hem de havada düzeni bozarak yeryüzünü fesada uğratmakta, ekinleri ve ekili ve dikili olanları tahrip edip nesilleri bozmaktadır.¹ Günümüzde gittikçe artan bu çevre sorunları, insan-çevre ilişkilerini yeniden ele almayı gerekli kılmıştır. Çevreyi kirletip tahrip etmeye neden olan birçok maddi ve manevi unsurlar vardır. Genel olarak bunlar: **Cehalet, düşmanlık, ilgisizlik, bencillik ve israftır.**

Bizim bu tebliğde esas ele alıpüzerinde duracağımız sorun; bu beşli içinde yer alan “**israf**” ve “**aşırı tüketim**”ın çevre kirliliği üzerindeki etkilerini sorgulamaktır. Bu bağlamda gerçekten de israf ve aşırı tüketim, hesapsızca harcamalar çevre kirliliğini artırmakta mıdır? Eğer artırıyorsa böylesi ahlak-dışı, kötü huyun önüne nasıl geçilir? Bu konuda hangi tedbirler alınabilir, ne gibi çözümler üretilebilir? gibi vb sorular ve sorunlar sorgulanacaktır. Öncelikle israf ve gereksiz, çılgınca harcamanın ne anlama geldiğini ele alacağız, daha sonra da bunun çevre sorunlarına hangi yönlerden, ne gibi zararlar getirdiği üzerinde duracağız.

a) İsfraf ve Tüketim Çılgınlığı:

Şunu hemen belirtelim ki; sınırlı ve çok kere yenilenemez olan dünya kaynaklarını, başkalarını ve gelecek nesilleri düşünmeden sırf bencillik, zevk ve gösteriş için hoyratça kullanmak çevre probleminin başta gelen nedenlerinden birisidir. İsfraf ekonomisinin tabii bir sonucu olan tüketim hırsı, korkunç bir şekilde her şeyi yiyip bitirmekte, geriye sadece altından kalkılmaz atık ve enkaz yığınları kalmaktadır. Daha fazla kazanma, daha fazla kâr için daha fazla üretim, daha fazla tüketim tutku ve anlayışı; bir taraftan sınırlı hammadde kaynaklarını, doğayı eritirken, diğer taraftan, bunların işlenmesi, ham ve mamul olarak taşınması için de büyük çapta enerji tüketilmekte, şehir ve şehirlerarası trafik zorlanmakta, yollar aşınıp bozulmaktadır. Bir taraftan kolaylık, rahat ve konfor sağlanırken, öbür taraftan da her an yeni araç-gereçler, oyuncaklar piyasaya sürülmekte, insanın bunlara ilgi ve dikkatlerini çekmek için reklamlar yapılmakta, vitrinler süslenmekte, çok çeşitli görsel ve işitsel medyadan yararlanılarak dünya zenginliklerini elinde bulunduran ve kendine medeni diyen, medeniyeti de bu şeylerin dünyasındaki yarışa bağlayan mutlu bir azınlık sürekli hedsiz-hesapsız bu yeni çıkan eşyayı alma ve kullanma yarışına girmekte, sonuçta çevrede ve insanın maddi-ruhi yapısında korkunç bir tahribata neden olmaktadır.

İsfraf; elde bulunan kaynak ve imkânların yersiz, ölçüsüz ve hesapsız kullanılmasıdır. Hâlbuki İslamiyet itidal ve ölçü dinidir. Allah'ın evrene

¹ Rum 30/41

yerleştirdiği düzen ve sistem israfa, düzensizlik ve başıboşluğa asla izin vermez; çünkü evrende her şey yerli yerinde, bir düzen ve ahenk içinde bulunmaktadır; bu nedenle Allah âlem ve oradakini bozan ve bunda aşırı gidenleri daima kınamış, nimetlerin kullanılması ve harcanmasında ölçülü olmak ve aşırı gitmemek gerektiğine dikkat çekmiştir. "Aşırı gitmeyin, doğrusu Allah aşırı gidenleri sevmez"². "Yiyin, için; fakat israf etmeyin. Allah, israf edenleri sevmez"³.

Görüldüğü gibi yüce Kur'an her şeyin yerli yerinde ve dengeli kullanılmasını emretmekte, israfa asla kaçılmamasını tavsiye etmektedir: "*Veharcadıkları zaman, ne israf ederler ne de cimrilik ederler; harcamaları, bu ikisinin arasında dengeli olur.*"⁴ "... Her biri meyve verdiği zaman meyvesinden yiyin, hasat günü hakkını (sadakasını) verin; fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez"⁵ Kur'an, her durumda insanlara sunulan bu paha biçilmez imkânların, israf edilmeden, aşırıya gidilmeden ölçülü bir şekilde kullanılmasını öğütlemektedir; aksi halde tabii dengenin bozularak yeryüzünün, başta insan olmak üzere bütün canlılar için yaşanamaz hale geleceğini hatırlatmaktadır.

Yine İslam Peygamberi Hz. Muhammed (sav) daima her haliyle sade ve gösterişten uzak yaşamış; kılık-kıyafet hususunda da gösteriş ve israftan sakınmış, elbise ve ayakkabısını bizzat kendisi yamayp tamir edecek kadar eskitip giymiş;⁶ her daim suyu ölçülü kullanmış, hiçbir zaman karnını tıka basa doyurmamış, artık yemek bırakmamış, yere düşen lokmanın bile temizlenip yenmesini tavsiye etmiştir.⁷ Onun evi ve kullandığı eşyaları da son derece sade idi.

Bu gün ise bütün gayretler, ekonomi ve ticarete daha fazla üretim yapmak, ekonomik olarak daha çok büyümek, dolayısıyla da dünyanın sınırlı olan kaynaklarını daha çabuk ve daha fazla tüketilmektedir. Böylece hem doğayı tahrip ve çevre kirliliği artmakta, hem de gelecek nesillere pis, tüketilmiş ve yağmalanmış bir dünya bırakılmaktadır.⁸

Bir de üstüne üstlük bu gün gelişmiş ülkelerde tüketim ve keyfince harcamalar, israf değil, gelişmişliğin, sosyalleşmenin ve mutluluğun göstergesi olarak takdim edilmeye başlamıştır. Hâlbuki israf ve tüketim çılgınlığının en önemli sebepleri arasında; (a) *tüketimin bir yaşama biçimi olarak görülmesi*, (b)

² Bakara 2/190

³ Araf 7/31

⁴ Furkân, 25/67

⁵ En'am, 6/141

⁶ Ahmet b. Hanbel, Müsned, 6/242

⁷ Ebu Davud, Sünen: 2/328

⁸ http://www.nur.org/tr/islamiyet/nurkutuphanesi/Cevre_konusuna_Kur_an_i_Kerim_Ve_Cagdas_Tefsiri_Ri_1763 (20.08.2013).

insanın doğaya yabancılaşması, (c) her şeye ben merkezli yaklaşım ve (d) mülkiyetin mutlaklaştırılması vb. hususlar sayılmaktadır.

Bu süreçte, özünden kopan, yabancılaşan, kişiliği parçalı bir hal alan ve otomatlaşan çağdaş insanın hayat felsefesi, ‘çok üret, çok tüket’ sloganı olmuştur.⁹ Çağdaş ekonomik düzen de “tüketim amacıyla üretim” yerine; “üretim amacıyla tüketim” biçimini benimsemiştir.¹⁰ Yani “üretim amacıyla tüketim” dönemi boyunca insan, artık zorunlu ihtiyaçlar yerine, zorunlu olmayan, hatta sunî ve lüks olan ihtiyaçlarını tatmin edecek üretimlere yönelmiştir. Böylece, gittikçe hızlanan bir israf ve çevre sorunları neticesinde çağdaş bir çevre ihtiyacı varlığını hissettirmeye başlamıştır. Çünkü kıtlaşan kaliteli çevre dolayısıyla insanlık çevre ihtiyacı bakımından bir tatminsizlik yani “elem dönemine” girmiştir.¹¹ Çağdaş ekonomilerde üretimi arttırmanın tek hedef haline gelmiş bulunması, üretim girdilerinin de yoğun, sürekli ve süratle teminini gerektirmiş; ancak bu sürecin yan etkileri üzerinde uzun boylu düşünülmediğinden doğal kaynaklar da aynı yoğunluk ve süratle tüketilmiştir. İkinci bir olumsuz etkisi de çıktı aşamasında kendisini göstermektedir. Bunlar arzulanmayan, her türlü işe yaramayan, istenmeyen veya atılmış olan maddeler, “yan ürünler”; yani “üretim artıkları”dır.¹² Görüldüğü gibi çevre sorunları yalnız üretim değil, aynı zamanda tüketim faaliyetinden de kaynaklanabilmektedir.

Başka bir ifadeyle, üretim, artık bireylerin insana yaraşır bir hayat sürmeleri için gerekli ihtiyaçlarını karşılamak yerine, israfla özdeşleşmektedir. Kaynaklar zararı hesaplanmadan israf edilmekte, atığa dönüşen maddeler çevreyi kirletmektedir. Diğer taraftan çöplerin toplanması, imha edilmesi veya geri dönüştürülmesi beraberinde büyük mali harcamalar gerektirmektedir.

Bu gün her türlü çevre kirliliği ve doğal dengenin bozulmasının ana nedenlerinden en önemlisi haline gelen israf, ev ekonomisinde, üretimde, tüketimde, sanayi ve teknolojiye hat safhalara ulaşmış durumdadır. Adeta insanlığın büyük bir çoğunluğu israf içinde ve israf için yaşıyor gibi. Sürekli suni ihtiyaçlar üretilmekte, bu gereksiz ve lüks ihtiyaçlar için de doğal kaynaklar sürekli yok edilmektedir. Sonuçta ise tabii denge bozulmakta, doğal olan her şey tahrip edilmektedir. Bu nedenlerle günümüzde hem genişleyen, hem de hızlanan üretim ve tüketim döngüsü, doğadaki “geri dönüştürme (yenileme) kapasitesi”ni

⁹ Bkz. Recep Ardoğan, *Tüketim, Nüfus Ve Çevre Sorunları: Orantısız Denklem*, Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi (ISSN: 2147-0626), C.1, Sayı 4, Aralık, 1012. s.82 vd.

¹⁰ Cihan Dura, “Çevre Sorunları ve Ekonomi”, Çevre Üzerine, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını, Ank. 1991, s. 75-76.

¹¹ (Bkz. Cihan Dura, Çevre Sorunları Ve Ekonomi <http://www.cihandura.com/akademik-yazilar/164-cevre-sorunlari-ve-ekonomi.html> (16.8.2013))

¹² Türkiye Çevre Sorunları Vakfı, Türkiye’nin Çevre Sorunları, ’83, 1983, S. 77, 257 vd

aşan bir boyuta varmıştır. İnsanlar, ihtiyaçlarını hayatın gerçekleriyle karşılaşıp, bir şeye ihtiyaç duyarak değil, daha ziyade çevre ve arkadaş telkinleriyle, reklâm ve vitrinlerin etkileriyle belirlemeye başlamışlardır. Tüketim eğilimi, kitle iletişim araçları ile sürekli olarak uyarılmakta ve canlı tutulmaktadır. Bunda hem sürekli tekrarlanan spot cümleler gibi beyin yıkama ve bilinçaltını etkileme yöntemlerinin de kullanıldığı reklâmların, hem de üretim-tüketim döngüsüne dayalı modern kapitalist yapının bireyler üzerindeki baskıları söz konusudur. Bu baskılar, tüketimin büyük kentlerde yalnızlaşmış birey için modanın, imaj yenileme, kalabalıkta ilgi çekme ve saygınlık kazanmanın bir yolu hâline gelmesiyle somutlaşır. İşte günümüz insanının profanlaşması/dine ve manevi değerlere ilgisiz kalması nedeniyle hissettiği manevî boşluğu gizlemeye; huzursuz ve mutsuzluğunu yersiz ve gereksiz tüketerek gidermeye çalışması, gösteriş amaçlı israf boyutundaki tüketimi, çevre sorunlarının en başta gelen nedenlerinden bir diğeridir.

Özellikle Büyük Sanayi Devrimiyle Batı kültürü, doğadaki tüm değerleri üretim, pazarlama ve tüketim döngüsüne yerleştirmeye yönelmiştir. Buna bağlı olan mevcut ekonomik anlayışlar ise hızlı büyüme uğruna sürekli tüketim toplumu oluşturmaktadır. Ekonomik canlılığın devamını sağlamak için de sürekli üretim-tüketim döngüsünü korumak istemektedir. Bunun için de reklâmlar yoluyla kitlelere sürekli yeni ihtiyaçların ortaya çıktığı hissi pompalanır ve yeni harcama kalemleri oluşturulur. Daha sonra da halka hissettirilen ihtiyaçlar rekabetçi üretim süreçleriyle hızla karşılanmaya çalışılır. Bu kısır-döngü tekrarlandıkça daha fazla üretim, daha fazla tüketim sürekli teşvik edilir. Sonuçta bu hızla tabii kaynaklar yetersiz kalır, dayanamaz olur. Kitleli tüketimi öne çıkartan bu anlayış her türlü kanaat ve tasarrufa karşı olarak böylesi bir yaklaşımı çağ-dışı görür, ilkellik ve gayr-ı medenilik olarak nitelendirir. Bu önüne geçilmez israf, kanaatsizliği doğurur; kanaatsizlik ise çalışma şevkini kırar; insanı tembelliğe iter; tembellik de lüzumsuz eleştiri ve şikâyetleri doğurur; ihlâsı yok eder; insanları ikiyüzlü yapar. İsrafa karşı tasarruf ise insanı kanaatkâr yapar; kanaatkâr insan da her zaman aziz ve özgüvenli olur; aşk ve şevki artar; çalışkan ve azimli olur.

İhtiyaçtan fazla tüketime, israfa güç veren diğer bir neden **mutlak mülkiyet anlayışı** veya **sahip olma duygusudur**. Sahip olma duygusunda insan, doğal çevre üzerinde her türlü tasarruf hakkına sahip olduğunu düşünür. Bu duyguya sahip olan insan, tabiatı dilediğince kullanabileceğine inanır ve ona **“kullan, tüket ve at”** anlayışıyla yaklaşır. İnsandaki bu sahip olma duygusu çoğu kez aşırı tüketim isteği olarak kendini gösterir.¹³ Tabiatı sorumsuzca kullanıp ifsat eden

¹³ Erich Fromm, *Sahip Olmak yada Olmak*, terc. A. Arıtan, 3. Baskı, Arıtan Yayınları, İstanbul 1991, ss. 237-238; Naci Kula, “Sahip Olma ve Emanet Duyguları Açısından İnsan-Çevre

insan için artık tabiatın kutsal bir tarafı kalmamıştır. Bunun tabii sonucu olarak, tabiat son noktasına kadar kullanılabilecek ve her türlü istismara açık bir “şey” olarak görülmeye başlanmıştır. Bu günün insanı, doğayı kendisinden yararlandığı, ancak kendisine karşı bir takım sorumluluklarının olduğu bir eş gibi değil de sanki orta malı bir kimse gibi görmeye başlamıştır. Kendisine hiçbir sorumluluk ve yükümlülük duyulmayan bir orta malı... Ancak bu orta malı olarak görülen doğanın durumu günden güne daha fazla gönül eğlendirmeyi imkânsız hala getirmektedir. Bu durumdan da pek çok kişi kaygı duymaktadır...¹⁴

Günümüzde, hep nedense aşırı tüketimin bireyi mutluluğa ulaştıracağı düşünülmüştür. Ancak sonuç hiç de öyle olmamış; gerek boş zamanını, gerek sahip olduğu doğal güzellikleri kayıtsızca tüketen insan mutluluğa ulaşamamıştır.¹⁵ Bu nedenle, çevre sorunlarının temellerini, sanayi ve teknolojik gelişmelerden ziyade insanoğlunun geçirdiği zihinsel anlayış dönüşümü sürecinde aramak daha isabetli olabilir. Zira aydınlanmanın getirdiği modern dünya görüşü, hem çevrenin hem de insan davranışının materyal ve fiziksel etkenler tarafından belirlendiği fikrini yaymıştır. Buna göre bütün evren, fiziksel elementlerin bir bütünüdür. Bu çerçevede evren ve tabiat, herhangi bir kutsal üst güce ihtiyaç duymadığı gibi, bir kutsiyet de taşımaz. Bu materyalist anlayış, endüstri devrimini beslemiştir. İnsanlar, insanoğlunun öncelikli hedefinin doğal kaynakları ürüne ve kazanca dönüştürmek olduğu fikrine önem verir hale gelmiştir. Bu da kaçınılmaz olarak doğal çevreye karşı aşırı tüketici ve sahip olmacı bir yönelimi beraberinde getirmiştir.¹⁶

Özel mülkiyet bizatihi ve tek başına kötülüğün ve adaletsizliğin kaynağı değildir. Ancak onun mutlaklaştırılması, birey tarafından ötekilerin zararına olacak, doğadaki düzen ve dengeyi bozacak biçimde kullanılmasına zemin hazırlar. Bu nedenle sanayi devriminin koşulları altında hızla yenilenen teknolojinin bedeli, sömürülen insan emeği yanında doğadan alınan kaynaklarla ödendi. Kârı en üst düzeye çıkarmayı hedefleyen kapitalist anlayış, üretimi sürekli olarak artırma çabası neticesinde tabiatı kirletme ve tahrip etme eğilimini

İlişkisi”, Çevre ve Din Uluslararası Sempozyumu, c. I, Yalın Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 214.); R. Ardoğan, agm. s. 86-95

¹⁴ Seyyid Hüseyin Nasr, İnsan ve Tabiat, terc. N. Avcı, Yeryüzü Yayınları, İstanbul 1982, ss. 15-16; Davut Akyüz, Çevre Konusuna Kur'an-ı Kerim ve Çağdaş Tefsiri Risale-i Nurun Yaklaşımı, http://www.nur.org/tr/islamiyet/nurkutuphanesi/Çevre_Konusuna_Kur_an_i_Kerim_Ve_Cagd_as_Tefsiri_Ri_1763 (23.09.2013)

¹⁵ Deborah DuNann Winter ve Susan Koger, The Psychology of Environmental Problems, İkinci Baskı, Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, London 2004, s. 22.)

¹⁶ Winter ve Koger, a.g.e., s. 31; Bkz. Ali Ayten, Sahip Olma mı Emanet Görme mi? Çevre Bilinci ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma http://www.dinbilimleri.com/Makaleler/1041079662_1002070176.pdf (16.8.2013)

fütursuzca sürdürdü. Yeni hammadde kaynakları arayışı, coğrafi keşiflerle desteklendi. Kapitalist sistemin devasa hâle getirdiği hammadde ihtiyacını karşılamak için Avrupa ülkeleri, birçok sömürgeler oluşturdular.¹⁷

Günümüz insanının bu aşırı hırsı ve savurganlığı neticesinde, ihtiyaç olmayan şeyler, ihtiyaçmış gibi gösterilmekte, yoksul ve ihtiyaç sahibi insanların zorunlu ihtiyaçları için sarf edilmeyen paralar, tüketim arzusunu tatmin için israf edilmekte, saçılıp savrulmaktadır.

Bu konuda İslam'ın yaklaşımı ise, mutlak mülkiyet ve ben-merkezli yaklaşım yerine **çevrenin insana bir Emanet olarak verilmiş olduğu anlayışıdır**. Çünkü doğa Allah'ın geçmiş, şimdiki ve gelecek bütün çağlara bir lütfu olup Allah'tan başka kimsenin mutlak mülkü değildir. Bu nedenle o, yalnızca bugünkü nesle veya güç ve teknolojiyi elinde tutan belli bir kesime değil, gelecek nesilleri de kapsayan bütün bir insanlığa sunulmuştur. "O, yerde ne varsa hepsini sizin için yarattı."¹⁸ Zira çevre, bütün insanlığın ortak mirasıdır; bunda şimdiki ve gelecek kuşakların da hakkı vardır. Nitekim Hz. Peygamber de Müslümanların su, ot ve ateş¹⁹ gibi üç şeyde ortak olduğunu belirtir. Bu nedenledir ki hiç kimse, yeryüzünü istediği gibi tasarrufta bulunabileceği bir mülk olarak göremez. Buna göre kâinattaki su, hava, otlak gibi tek tek bütün insanlara ait şeylerden insanları mahrum edemez. Dolayısıyla, kul hakkına duyarlılık da çevreye karşı duyarlı olmayı gerektirmektedir.

Tabiatı emanet olarak algılama yaklaşımında ise birey, tabiata hükmetme, onu ele geçirme yerine, onun gerçek sahibi olmadığının farkına vararak, hayatını devam ettirdiği süre içinde onun kendisine verilen bir emanet olduğunu düşünür ve bu sorumluluk bilinciyle hareket eder. Doğal çevrenin kendisi için taşıdığı önemi kavrar. Ondan gerektirdiği şekliyle gerektiği kadar istifade eder. Bu yönelim, mutlak sahip olan Allah'ın kâinatı bir armağan ve emanet olarak insana verdiği ve dolayısıyla doğal kaynakların yerli yerince israf etmeden kullanılması gerektiğini öngören dini inançtan beslenir.²⁰ Bu gün maalesef tabiattaki denge ile insanın fitratı arasındaki denge bozulmuştur. Bu dengenin esas bozulma nedeni, bir açıdan da insan ile Allah arasındaki uyum ve ahengin bozulması ve yok olmasıdır. Çünkü kötü ve fesatçı kimseler, sadece insan ve toplumlara zarar vermekle kalmazlar, aynı zamanda doğal çevreye de zarar verirler. Hâlbuki Allah ile arasındaki uyumu bozmayan, en azından bozulmamasına dikkat gösteren bir

¹⁷ R. Ardoğan, agm. s. 86-95

¹⁸ Bakara 2/29

¹⁹ Ebu Dâvud, "Büyû" 62; İbnu Mâce, "Rühûn" 16. 61 55/Rahmân 10

²⁰ Des Jardins, a.g.e., s. 96; Kula, a.g.m., ss. 209-217; İbrahim Cânan, Ayet ve Hadislerin Işığında Çevre Ahlakı, Yeni Asya Yayınları, İstanbul 1995, ss. 26-7

inanan, doğanın da dengesini bozmaz ve bozulmasına seyirci kalmaz. Zira evrendeki bu tabii denge aynı zamanda Allah'ın güzel isim ve sıfatlarını yansıtan bir ayna mesabesindedir.²¹

İslam açısından insanların, Allah'ın yaratılıştaki belirlediği işlevleri doğal olarak yerine getiren ve Allah'ı tespih eden çevresindeki varlıkları bir ihtiyaç olmaksızın veya amacı dışında kullanması ve israf etmesi dine aykırıdır. Kur'an, gösteriş için harcama yapan ve **"çok maltükettim"**²² diyerek harcamalarıyla övünen kimseleri kötülemekte; gereksiz yere saçıp savurmayı men etmektedir. Muhtaç kimselere haklarını vermekte cimrilik edip harcamalarında savurganlık yapmayı men etmektedir: "Her biri meyve verdiği zaman meyvesinden yiyin. Devşirilip toplandığı gün de hakkını (zekât ve sadakasını) verin; fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez."²³ Kur'an, müminler hakkındaki "...Harcadıklarında ne israf edeler, ne de cimrilik ederler; ikisi arasında orta bir yol tutarlar."²⁴ uyarısıyla cimrilik ve israf arasında bir orta yolu öngörmektedir. Kur'an'ın; israfı, saçıp savurmayı kesinlikle yasaklaması, Müslüman ülkeler için, çevre temizliği, sağlık ve ekonomileri açısından gönüllü bir katkı sağlamaktadır. Kur'an'da "yeryüzünde ortalığı fesada vermek, ekinleri tahrip edip nesilleri bozmak"²⁵ müminde bulunmaması gereken bir vasıf olarak tenkit edilir.²⁶ Allah, her durumda bizden tabii çevre ve kâinatın korunmasını, onların tabii ve ekolojik dengesinin bozulmamasını istemektedir. Aksi halde, bizzat bundan insanın kendisinin zarar göreceğine dikkat çekmektedir.

Çevreyi ıslah eden, mamur bir hale getiren insan olduğu gibi; çılgınca tüketim adına çeşitli olumsuz faaliyetleriyle doğanın yapısını ifsat eden de odur. Hâlbuki yeryüzünde Allah'ın kendi ulûhiyetinin bir nişanesi olarak halife kılınan insan, teolojik bakımdan başıboş yaratılmamış ve ona aynı zamanda birtakım görev ve sorumluluklar yüklenmiştir. İslam, ekolojiyle ilgili olarak beden ve ruh sağlığını olumsuz yönde etkileyen gereksiz ve aşırı tüketimi uygun görmez. Ölçülü tüketim, hem insana emanet edilen nimete karşı bir saygı ve hem de nimetin asıl sahibine yönelik bir şükür ifadesidir. Zira beşerî ihtiyaçların belli bir ölçüde tutulmasının, insan sağlığı ve mutluluğu açısından da önemi büyüktür.

Burada insanın aklına gelen bir soru da; tüketim, çevre sorunları ve nüfus artışı üçgeni içinde yer alan nüfusun, israf ve tüketim çılgınlığının, çevre

²¹ D. Akyüz, agy, http://www.nur.org/tr/islamiyet/nurkutuphanesi/Çevre_Konusuna_Kur_an_i_Kerim_Ve_Cagdas_Tefsiri_Ri_1763 (23.09.2013)

²² Beled, 90/6,

²³ En'am, 6/141. Ayrıca bk. A'râf, 7/31.

²⁴ Furkân, 25/67. Ayrıca bk. İsrâ, 17/26–27. 65

²⁵ Bakara, 2/204-205)

²⁶ Bkz. R. Ardoğan, agm. s. 103

sorunları ve kirliliğinin neresinde ve ne kadar yer almakta olduğu sorusudur. Bu nüfus artışı, kemiyeti ifade eden bir nüfus artışı mıdır? Yoksa keyfiyeti ifade eden bir nüfus artışı mıdır? Yani Afrikalı biri mi çevreyi daha çok kirlletmektedir? Yoksa Avrupalı, Amerikalı biri mi? Çevre kirliliğinin en önemli nedenlerinden biri olan israf ve tüketim çılgınlığı gelişmiş ülkeler de mi daha çok, yoksa geri kalmış ülkeler de mi? Yine "İnsan için rahat mı, yoksa huzur mu daha önemlidir?" sorularını akla getirmektedir.

Günümüz dünyasında israfın ne denli büyük olduğunu ortaya koyabilmek için küçük bir hatırlatma yeterli olacaktır. Amerikalılar her sene kullanılan 16 milyar kağıt çocuk bezini, 1.6 milyar tükenmez kalem, 2 milyar jilet, 220 milyon araba lastiğini çöpe atmaktadır. Her sene hurdaya çıkan alüminyum miktarı; her üç ayda bir Amerika'nın sivil hava yollarında kullanılan uçakları yeni baştan yapacak kadar fazladır.²⁷ Bu nedenle bir ABD li bir Afrikalıya göre 24 kat daha fazla tüketmekte, bir o kadar da israf etmekte ve çevreye zarar vermektedir.²⁸

Şu bir gerçek ki gereğinden çok tüketen, israf eden daha çok atık madde çıkarmakta, çevreyi daha fazla kirlletmektedir. Bu nedenle "çoğu endüstrileşmiş ülke giderek daha fazla zenginleşmekte ve onların "enerji" ve "yenilenmeyen" kaynak tüketimi her zamankinden daha büyük bir hızla artmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler şayet gelişmiş ülkelerin yaptığı oranda çöp, atık ve pislik hâsıl etselerdi ve atmosferi kirlletselerdi bugün yeryüzü yaşanmaz hale gelirdi.²⁹

Ülkemiz açısından da israfın boyutları küçümsenemeyecek kadar büyüktür. Bu konuda *Türkiye İsrافی Önleme Vakfı* Mütevelli Heyeti Başkanı *Prof. Dr. Aziz Akgül*, Türkiye'nin milli gelirinin dörtte birini israf ettiğini; bununla: "Türkiye milli eğitim, alt-yapı ve karayolu yatırımlarını bir yılda tamamlayabileceği bir kaynağı heba ettiğini" belirtir. Yine Türkiye'nin, bir yılda yaptığı israfı tasarruf edebilmiş olsaydı, bu gün tek kişinin bile yoksulluk sınırının altında kalmayacağını, israf ettiğimiz kaynakların çok ciddi büyüklükte olduklarını ifade etmektedir. Bunlar rakamlara döküldüğünde şöyle bir tablo ile karşılaşmak mümkündür: Türkiye'de yılda; toplam 2 milyon 739 bin derslikli 171 bin adet okul yapımı veya toplam 3 milyon 379 bin yataklı 11 bin 263 adet hastane yapımı

²⁷ A. A. Sancar, Kadın ve Aile Dergisi sh: 19 Sayı: 47.

²⁸ Mustafa Çağırıcı, Dünya-Çevre Ahlak İlişkisi, www.siradisi.org.dini-konular/43599-dunya-cevre-ahlak-iliskisi.html (25.09.2013)

²⁹ Bkz. İbrahim Canan, Çevre Meselelerinde İslami Perspektif, Zaman Gazetesi, 3 Haziran, 1990.

veya 68 milyon vatandaşıma yıllık 3 bin147 TL sürekli “Vatandaşlık Geliri” verilmesi mümkün olacak kadar kaynak israf edilmektedir.³⁰

Prof. Dr. Akgül, israfların ciddi çevre sorunlarını da beraberinde getirdiğini, araştırmalara göre 2030-2050 yılları arasında birçok adanın küresel iklim değişikliği nedeniyle su altında kalacağını savunarak, bu tehlikelerin göz önünde bulundurularak kaynakların verimli bir şekilde kullanılması gerektiğine vurgu yapar.

Kaynakların israfı ve verimsiz üretimin, iklim değişikliğinin ana kaynağı olduğuna dikkat çeken Akgül, tasarruf edelim derken asla cimriliğe de kaçmamamız gerektiğini, her türlü güzellikten, her türlü nimetten istifade etmemiz gerektiğini belirtir.³¹ Çünkü çevre kirliliği ile israf arasında doğru bir orantı vardır; her daim bunlar birbirini doğurur. Daha doğrusu, çevre kirliliğinin artmasını sağlayan en büyük etken çalınca tüketim ve israftır.

b) Çevre Kirliliğine Neden Olan İsfraf Türleri:

Çevre sorunları ve kirliliğine neden olan çok farklı israf çeşitleri olabilir. Ancak bunu maddi ve manevi diye iki temel kısımda ele almak daha anlaşılır olmasını sağlar. Öncelikle maddi olan israf üzerinde kısaca duralım.

b.1) Maddi İsfraf:

Maddi israf, daha ziyade yiyecek, içecek, giyecek ve barınma ile ilgili israflardır. Bunlar içinde en çok dikkat çeken de yiyecekte ve içecekte yapılan israftır. Yüce Allah bile insana israf etmemesini hatırlatırken “yiyiniz, içiniz” ifadesiyle uyarısını yapmaktadır.

İnsanın mutlu yaşayabilmesi için doğayı sevmenin en az kendimizi sevmek kadar önemli olduğunu bilmesi gerekir. Bu sevgi sadece doğa için değil, her şey için böyledir. Çünkü sevgi bütün zorluk ve isteksizliklerin yok edicisidir. Bu nedenle çevremizi ve çevremizdekileri de sevmeliyiz ki onlara sahip çıkalım.

Yiyecek, içecek israfını önlemek için bazı pratik önerilerden söz edilebilir. İlkesel olarak eşyaları yeniden kullanmak, geri dönüşüm yapmak, alış-veriş alışkanlığımızı değiştirmek ve planlamak gibi bazı basit uygulamalarla çevre kirliliğini ve israfı büyük oranda önlemek mümkündür.

Uygulayacağımız bazı basit tedbirler büyük ölçüde yiyecek-içecek israfını önlerken, aynı zamanda bütçemizi ve doğayı korumamıza da yardımcı olacaktır.

³⁰ Bkz. Aziz Akgül, <http://www.israf.org/indir/israf.pdf>

³¹ Bkz. Aziz Akgül, <http://ekonomi.bugun.com.tr/turkiye-milli-gelirini-israf-ediyor-haberi/220796>

Bu tedbirlerden bir kaçısı şunlardır: Alış-verişe çıkmadan önce, alış-veriş listesi yapmak, listeye sıkı sıkıya bağlı kalmak, ihtiyaç duyulan kadar almak, sürekli buzdolabını kontrol etmek ve düzenlemek, gereksiz alış-veriş yapmamak, arta kalanları atmayıp değerlendirmek, ihtiyaç fazlasını dondurmak, mümkün olduğunca küçük porsiyonlarla servis yapmak ve her fırsatta geri dönüşüm yapmak, tekrar kullanıma kazandırmak gerekir.

İsraf; giyim-kuşam, barınma ve çalışmaya yardımcı olan araç-gereçleri kullanmada, ısınmada, ışıktaki vb. her şeyde bir şekilde ortaya çıkabilir. Bunlar genel olarak fiziksel, kimyasal ve biyolojik kirlenmeler şeklinde sıralanabilmektedir. Unsurlarına göre ise hava, su, ses, toprak, ışık, görüntü kirliliği vb gibi çeşitlendirilebilir. Dikkatle bakıldığında bütün bu kirliliklerin ana nedenlerinden birinin de israf olduğu hemen fark edilir.

b.2) Manevi İsraf:

Manevi İsraf için ise daha ziyade fikir, düşünce, sağlık ve ahlaki zafiyetlerden söz edilebilir. Bu günkü çevre ve doğayla ilgili felaketlerin tek müsebbibi olan insan, kendi aç gözlülüğünün ve müsrifliğinin sonucu ortaya çıkan ve kendi emrine amade kılınmış olan eşyaya karşı sorumsuz yaklaşımının korkunç sonuçlarının nihayet farkına varmıştır. Kur'an, bu başımıza gelen *musibeti/felaketi kendi ellerimizle kazandığımıza* dikkat çekmektedir.³² Genel olarak “**kirlilik**” dediğimizde ilk akla gelen fizikî çevrenin kirliliğidir; daha sonra toplumsal çevre ve en önemlisi de düşünce/fikir kirliliğidir. Düşünce kirliliğinin olduğu bir yerde, her şey kirlenir; her şey karma karışık, hercümerç olur; tabii ki çevre bilinci de ortadan kalkar; sonuçta da çevre kirliliğinin önemi fark edilmez hale gelir.

Yine herhangi bir toplumsal olay veya sorun, eğer ahlaki değerlerin oturduğu “**değeryargıları**” ile birlikte ele alınmazsa, o zaman ortaya bir “**değerler kirliliği**” çıkar ki; bu durumda sorunların çözümlenmesi, bir sonuca varılması oldukça zorlaşır, bu konudaki sarf edilen bütün çabalar boşuna gider. Bu nedenledir ki çevre kirliliği ve sorunlarıyla savaşmak için çok boyutlu bir bakış açısına sahip olmak gerekir. Bunun için de, kirlettiğimiz çevrelerle samimi bir şekilde yüzleşmek, daha da önemlisi öncelikle kendimizle hesaplaşmak zorundayız. Çünkü çevre ve ekoloji sorunu, aynı zamanda bir ahlak sorunudur; bir yaşam biçimi sorunudur. Maddi-manevi her türlü, çevre kirliliğinin önüne geçilmesi için son derece gereklidir. İsraf ve savurganlığı sadece maddi unsurlara indirgemek doğru bir yaklaşım olmaz. Kıymetini bilemediğimiz ve kolay kolay farkına varamadığımız sağlık, zaman ve enerji israfı, bu günün insanının farkına

³² Şûrâ, 42/30

varmadan heder ettiği en önemli değerlerdir. Hiç unutmamamız gerekir ki, dünyamızda bulunan doğal kaynaklar sınırlıdır. O halde, bize bahşedilen bu güzel nimetleri hoyratça kullanma hakkına sahip değiliz. Çevreyi bütün insanlığın istifadesine sunan Yüce Allah, özellikle hava, su, toprak ve enerjinin israf edilmeden dengeli bir şekilde kullanılmasını emreder.³³

Dünyayı imar etme ve orada tasarrufta bulunma yetkisi kendisine verilen insanın aşırılığa sapmadan, israf ve cimrilik yapmadan kendisinden istenen şekilde hareket etmesi, var olabilmesinin ve mutlu bir hayat sürdürebilmesinin temel esasıdır. Bu çerçevede sorumluluk bilinci, Allah'a karşı kulluk bilinciyle birlikte değerlendirilmelidir. Egoist bir yaklaşımla, sürekli zevk ve hazlarının tatmini peşinde koşan, alabildiğine sorumsuzca saçıp savuran insanın mutluluğu, tüketmede araması,³⁴ sağlıksız ruh halini gösterdiği kadar, toplum ve çevre açısından da ciddi tehlike sinyalleri vermektedir.

c) Çevrenin Korunması, İsfraf ve Tüketim Çılgınlığının Önlenmesi:

İslam'da âlemin insana bir emanet olduğu anlayışı, insan için her türlü israf ve lüksü, gösteriş amaçlı tüketimin engellenmesini gerekli kılar. Lüks ve israfın yasaklanması, çevre sorunlarının en büyük ve temel nedenlerinden birini önlemiş olur. Bozulan ve kirlenen çevre, bir yandan insanların beden ve ruh sağlıklarına zarar verirken, diğer yandan da kıtlaşan doğal kaynaklar, ekonomik faaliyet üzerinde olumsuz etkiler yapar. *İktisat tarihi; çevre sorunlarının, insanın üretim ve tüketim gücündeki artışa paralel bir seyir izlediğini göstermektedir. Çevrenin kirlenmesi ve bozulması üretim ve tüketimin bir "yan etkisi", bir "yan ürünü" olarak ortaya çıkmaktadır.* Çevre sorunları bu iki temel faaliyet olan üretim ve tüketimle çok sıkı bir ilişki halinde olduğundan, millî gelirle de yakın bir alakası vardır.³⁵ İnsan hem üretirken, hem de tüketirken israfa kaçır, çevreye zarar verebilir. Bu nedenle üretim ve tüketim dengesini iyi kurmak, **gereksiz üretim ve tüketime yer vermemek gerekmektedir.** Çünkü bunun sonucunda ortaya çıkan atıkların temizlenmesi, atılması ve dönüştürülmesi ciddi bir maliyeti beraberinde getirmektedir.

Bu gün Avrupa'da ve ülkemizde kendimizce hiç önemsemediğimiz günlük ev artıklarının yok edilmesi bile, son derece pahalıya mal olan bir sorun haline gelmiş durumdadır. Yapılan hesaplara göre, bunların yok edilmesi ton başına 25-

³³ Nur Sayfı, Ahmed Muhammed, *Himâyetü'l-Bie fi'l-Fıkhi'l-İslâmî*, Mecelletü'l-Ahmediyye, sayı: 1, 1419/1998, s. 286 vd.; Zeki Yıldırım, Kur'an ve Çevre Sorunları, AÜİF Dergisi, Sayı: 38, Erzurum 2012, s. 75

³⁴ Tarhan Nevzat, *Kendinizle Barışık Olmak*, İst. 2007, s. 14

³⁵ K. TOSUN, "Çevre Bozulması Sorununun İşletme Teorisi ve Uygulamasına Etkileri", Yönetim, S. 5, Tem./Eylül 1976, s. 31 vd

40 Amerikan dolarına mal olmaktadır.³⁶ Bunların toplanması, yeniden işlenip ekonomiye kazandırılması, dönüştürülmesi veya yok edilmesi ayrı bir harcama gerektirmektedir. Türkiye’de katı atıkları toplama, taşıma ve benzeri maliyetlerin, sürekli artarak günümüzde **patlama noktasına** geldiği ifade edilmektedir. Bu miktar 1979 yılında yalnız Ankara için 850 milyon TL’yi geçmiş bulunmaktaydı.³⁷

Çevre kirlenmesi ile mücadele fikri, gelişmiş ülkelerde kamuoyunca geniş çapta benimsenmiş, bu konuda kurulan çeşitli dernek ve kurumlar, çevre kirlenmesine karşı etkin biçimde faaliyette bulunmaya ve ekolojik bir ağırlık oluşturarak, politik kararlarda rol almaya başlamışlardır. Demek ki ülkemizde de çevre korunmasının başarıya ulaşmasında, halkın bilinçlenmesi, kamuoyu ve ekolojik bir ağırlık oluşturulması hayati bir önem ifade etmektedir.

Ülkemiz açısından son yıllarda umut verici gelişmelerden biri de, 1983’de çıkarılan 2872 sayılı Çevre Kanunu’dur. Bu yasa sayesinde Türkiye’de ilk defa çevre kirliliği kavramı kanun konusu olurken, çevre sorunlarının çözülmesi için de yeni bir takım düzenlemeler getirilmiştir.³⁸

İsraf ve çevre sorunlarının esas çözümünde eğitimin büyük katkılarının olacağı ortadadır. Bu nedenle israfı önleme ve çevre bilincinin geliştirilmesi eğitiminin okullarda verilmesi; bu eğitimlerle, israfı önleme, savurganlık ve çılgınca harcamanın önlenmesi ve çevre bilincinin geliştirilmesi bir hayat felsefesi haline getirilmelidir. Burada çevre bilimi ve israfa karşı bilinçlendirme yalnız bir okul dersi olarak değil, insanların tüm hayatı boyunca süren bir eğitim konusu olarak değerlendirilmelidir. Çünkü bugün, bozulan çevre şartlarının bilincine varmış olan gelişmiş ülkelerde, çevre sorunlarının denetim altına alınması için gerekli olan örgütler kurulmuş bulunmaktadır. Bu örgütlerin çalışmaları, çevre sorunları ile ilgili sanayileşme, tarım, ulaştırma, enerji, tüketicinin korunması faaliyetlerini de içine alacak şekilde geniş kapsamlı tutulmaktadır.³⁹ Bu nedenle yeni yatırımlar gerçekleştirilirken, yeni ve temiz enerji kaynaklarının kullanılmasına, ulaştırma alt sistemlerinde en az yer kaplayan sistemlerin seçilmesine, yeni teknoloji ithal edilirken çevre etkilerinin mutlaka hesaba

³⁶ J. BECKER, “Ev Artıkları”, Avrupa, S. 73, Tem.-Ağus. 1982, s. 24.

³⁷ Türkiye Çevre Sorunları Vakfı, agy. s.229.¹

³⁸ Bkz. <http://www.cihandura.com/akademik-yazilar/164-cevre-sorunlari-ve-ekonom.html>; Türkiye Çevre Sorunları Vakfı, Gerekçeli ve Açıklamalı Çevre Kanunu, Ank. 1983. E. Ural, “Çevre Kanununa Sahip Çıkılmalı”, Çevre (TÇSV Haber Bülteni), S. 22, Eylül 1983]

³⁹ Çevre sorunlarında örgütlenme hakkında bkz. A.N. TUC, “Çevre Sağlığı ve Çevre Sorunları”, B.Ü. İkt. Ve Sos. Bil. F. Dergisi, S. 2, Ara. 1981, s. 54 vd.

katılmasına, arıtma ve artıkları değerlendirme teknolojilerinin yaygınlaştırılmasına vb. ne önem verilmelidir.

- Bu gün ekonomik büyüme, üretim ve tüketim çevrenin bozulmasının temel nedeni olarak görülmektedir. Hâlbuki yeryüzündeki bütün ülkelerde ve Türkiye’de, ekonomik gelişmeler ve üretim devam etmektedir. Bu gelişmeler ve üretimin hızına paralel olarak da çevre sorunları artmakta ve genişlemektedir. **Her üretimin nihaî gayesi de tüketim olduğuna göre, bir toplum, tüketimini artırıp çeşitlendirdiği oranda, gelişme halinde bir toplum kabul edilmiştir.** Oysa -daha önce belirttiğimiz üzere-, **üretim ve tüketim büyüyüp hızlandıkça çevre sorunları da artmaktadır.** Demek oluyor ki ekonomik gelişme sürecini çevre sorunlarına bağlayan halkalar, doğrudan doğruya **üretim ve tüketim** olguları olmaktadır. Eğer bu üretim ve tüketim gereğinden fazla gerçekleşiyorsa burada ister istemez bir israfı karşılamaktayız. Çünkü bu gün artık dünya ölçeğinde gittikçe devleşen sermayeyi ve yatırımları çalışır ve sürekli üretir hâlde tutacak üretimler gerçekleştirmekten başka bir şey düşünülmez olmuştur. İktisadın temel prensiplerine aykırı şekilde oluşan bu gelişme süreci içinde, doğal olarak, daha önce açıkladığımız şekiller altında çevre sorunları da bütün korkunçluğu ile ortaya çıkmaya başlamıştır. Kontrolsüz bir şehirleşmeyi de beraberinde getiren hızlı sanayileşme, suyu, havayı, toprağı kirletip yeşil alanları yok ederken, aynı zamanda temel üretim unsuru olan insanın sağlığını, hayat ortamının huzurunu, duygularını, hatta inancını bile bozmaktadır. Bu çok önemli sorunun üstesinden gelmenin, israf ve çevre kirlenmesini denetlemenin en gerçekçi yolu, onun fiyat sistemine dâhil edilmesidir. Ülkemizde böyle bir sistemi kurabildiğimiz takdirde hem daha az kirleten teknolojiler teşvik edilmiş olacak, hem de çevre kirlenme maliyetleri bakımından adaletli bir maliyet karşılama dağılımı gerçekleştirmiş olacaktır.⁴⁰

Kur’an, insanın tabiattan faydalanması esnasında, mevcut ölçü ve dengeyi bozmaması gerektiğine dikkat çekmektedir. Ölçülü bir biçimde tabiatla ilişki içine girmek, insan türünün mümkün olan en uzun sürede tabiattan faydalanması sonucunu doğuracaktır. Tabiattan faydalanma, aynı zamanda üretim ve tüketim yapma anlamına da gelmektedir. Ancak tüketirken en çok dikkat etmemiz gereken nokta, tabiatın düzenine yani eko-sisteme zarar vermemektir. Çünkü çevreye zarar vermekle insanoğlu bindiği dalı kesmekte ve akıl almaz tahribatlar yaparak gelecek nesilleri bilmeden tehlikeye atmaktadır. Kur’an-ı Kerim’de insanlara

⁴⁰ Bkz.Cihan Dura,*Çevre Sorunları Ve Ekonomi*, <http://www.cihandura.com/akademik-yazilar/164-cevre-sorunlari-ve-ekonom.html> (16.8.2013)

isabet eden bir kısım musibetlerin kendi yaptıklarının bir sonucu ve cezası olduğuna da vurgu yapılmaktadır.⁴¹

Çevre sorunlarını çözmek için öncelikle insanımıza, manevi ve vicdani sorumluluk bilinci, dünya ve ahiret dengesini kurması gerektiği ve ebedi hayat inancı, yani ferdî çıkarlarıyla ve maddî değerlerini mutlaka manevi değerlerle bütünleştirmesi gerektiği bilinci verilmelidir. Bunun neticesinde israfı yasaklayan, her şeyde ölçülü olmayı öneren, ihtiyaç fazlasını infak ettirmeye teşvik ederek bencilliği kıran, insanı maddî menfaatlerinin kölesi olmaktan çıkaran, onu kâinatın efendisi ve en şerefli haline getiren, her şeye karşı saygı ve sevgiyi önceleyen İslamî anlayış, bu günün mutsuzluğuna, israfına, savurganlığına, had tanımazlığına, çevre ve doğa saldırılarına, bencillik ve egoizme karşı en önemli bir alternatif yaklaşımdır.

O halde, önce insanın kendisini temizlemesi ve düzeltmesi gerekmektedir. O, temizlenmeden hiç bir şey düzelmez; işe önce kişinin kendisinden başlaması gerekir. Peygamber de “ilk önce sen işe kendinden başla” buyurmakla bu hususa vurgu yapmaktadır. Düzelmeyen ve temizlenmenin mihengi de insanın kendi fitratına dönmesidir.

İsraf ve çevre sorunlarının temelinde bir inanç, anlayış ve ahlakî bir tavrın yattığı açıkça ortadır. Bu nedenle tabiatı bir imkânlar dünyası olarak görmekten ziyade, onu bozmadan ve israf etmeden insanın istifadesine sunulan Allah'ın bir nimeti olarak görmek gerekir. Dünyaya halife olarak gönderilen insanın esas görevlerinden birisi de dünyayı imar etmek, fesat ve bozgunculuktan, israf ve saçıp savurmaktan sakınmak, canlı ve cansız çevreyi korumaktır. İnsan olana da bu yakışır.

⁴¹ Bkz. Şuara, 26/30; Rûm, 30/41.

Kaynakça

Kur'an-ı Kerim.

Ahmet b. Hanbel, Müsned, Beyrut, Tarihsiz.

Akyüz, Davut, Çevre Konusuna Kur'an-ı Kerim ve Çağdaş Tefsiri Risale-i Nurun Yaklaşımı,

http://www.nur.org/tr/islamiyet/nurkutuphanesi/Çevre_Konusuna_Kur_an_i_Kerim_Ve_Cagdas_Tefsiri_Ri_1763 (23.09.2013)

Ardoğan, Recep, *Tüketim, Nüfus Ve Çevre Sorunları: Orantısız Denklem*, Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi (ISSN: 2147-0626), C.1, Sayı 4, Aralık, 1012.

Ayten, Ali, Sahip Olma mı Emanet Görme mi? Çevre Bilinci ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma http://www.dinbilimleri.com/Makaleler/1041079662_1002070176.pdf (16.8.2013)

Aziz Akgül, <http://ekonomi.bugun.com.tr/turkiye-milli-gelirini-israf-ediyor-haberi/220796>

Aziz Akgül, <http://www.israf.org/indir/israf.pdf>

BECKER ,J, “Ev Artıkları”, Avrupa, S. 73, Tem.-Ağus. 1982,

Canan, İbrahim, Ayet ve Hadislerin Işığında Çevre Ahlakı, Yeni Asya Yayınları, İstanbul 1995,

Canan, İbrahim, Çevre Meselelerinde İslami Perspektif, Zaman Gazetesi, 3 Haziran, 1990.

Cihan Dura, “Çevre Sorunları ve Ekonomi”, Çevre Üzerine, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını, Ank. 1991,

Cihan Dura, Çevre Sorunları Ve Ekonomi <http://www.cihandura.com/akademik-yazilar/164-cevre-sorunlari-ve-ekonom.html> (16.8.2013)

Çağırıcı, Mustafa, Dünya-Çevre Ahlak İlişkisi:- www.siradisi.org.dini-konular/43599-dunya-cevre-ahlak-iliskisi.html

Dura, Cihan, *Çevre Sorunları Ve Ekonomi*, <http://www.cihandura.com/akademik-yazilar/164-cevre-sorunlari-ve-ekonom.html> (16.8.2013)

Ebu Davud, Süleyman b. el- Eş'as, es-Sünen, Mısır, 1969

Fromm, Erich, Sahip Olmak yada Olmak, terc. A. Arıtan, 3. Baskı, Arıtan Yayınları, İstanbul 1991, ss. 237-238; Naci Kula, "Sahip Olma ve Emanet Duyguları Açısından İnsan-Çevre İlişkisi", Çevre ve Din Uluslararası Sempozyumu, c. I, Yalın Yayıncılık, İstanbul 2008, R.

<http://www.cihandura.com/akademik-yazilar/164-cevre-sorunlari-ve-ekonom.html>; Türkiye Çevre Sorunları Vakfı, Gerekçeli ve Açıklamalı Çevre Kanunu, Ank. 1983. E. Ural, "Çevre Kanununa Sahip Çıkılmalı", Çevre (TÇSV Haber Bülteni), S. 22, Eylül 1983

http://www.nur.org/tr/islamiyet/nurkutuphanesi/Cevre_Konusuna_Kur_an_i_Kerim_Ve_Cagdas_Tefsiri_Ri_1763 (20.08.2013)

İbnu Mâce, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid el- Kazvini, Sünen, Mısır, 1975.

Nasr, Seyyid Hüseyin, İnsan ve Tabiat, terc. N. Avcı, Yeryüzü Yayınları, İstanbul 1982,

Nur Sayf, Ahmed Muhammed, *Himâyetü'l-Bie fi'l-Fıkhi'l-İslâmî*, Mecelletü'l-Ahmediyye,

Ortaş, İbrahim, Doğal Hayat/Çevre, blog.milliyet.com.tr/ibrahimortas.

Sancar, A. A., Kadın ve Aile Dergisi sh: 19 Sayı: 47.sayı: 1, 1419/1998,

Tarhan Nevzat, *Kendinizle Barışık Olmak*, İst. 2007,

TOSUN, K, "Çevre Bozulması Sorununun İşletme Teorisi ve Uygulamasına Etkileri", Yönetim, S. 5, Tem./Eylül 1976,

Tuc, A.N. "Çevre Sağlığı ve Çevre Sorunları", B.Ü. İkt. Ve Sos. Bil. F. Dergisi, S. 2, Ara. 1981,

Türkiye Çevre Sorunları Vakfı, Türkiye'nin Çevre Sorunları, 83, 1983.

Winter, Deborah DuNann ve Susan Koger, *The Psychology of Environmental Problems*, İkinci Baskı, Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, London 2004,

Yıldırım, Zeki, Kur'an ve Çevre Sorunları, AÜİF Dergisi, Sayı: 38, Erzurum 2012.